

houvast was niet langer een 'cogito' à la Descartes, maar 'gefühlskognitiv Erleben' en 'verstehen' van het zijn, even irrationalistisch als bij de levensfilosofie en de fenomenologie" (p. 151). Struyker Boudier wijst op de radicale subjectivering van de wijsbegeerte die zich sinds de jaren vijftig voltrokken heeft en die tot het praktisch verdwijnen van zowel het kantianisme als het thomisme in de filosofie heeft geleid. Deze ontwikkeling komt tot uitdrukking in het postmoderne scepticisme, individualisme, estheticisme en antihumanisme (p. 228). De filosofie heeft, zo kan men er misschien aan toevoegen, na een periode van maatschappelijk engagement zelf gekozen voor het isolement ten opzichte van de wetenschappen. In dit licht is de snelle verdwijning van de Centrale Interfaculteit ook aan de Nederlandse filosofie zelf te wijten. Het is de verdienste van Stuyker Boudier dat hij deze radicale wending in het denken over wijsbegeerte aan het hand van het leven en werk van Sassen heeft gedocumenteerd.

Henri Krop

Gerrit Paape, *Mijne vrolijke wijsgeerte in mijne ballingschap*, Ingeleid en van aantekeningen voorzien door Peter Altena, (Reeks Egodocumenten deel 11), Hilversum, Verloren, 1996, 160 blz.

In de reeks *Egodocumenten*, die sinds 1988 wordt uitgegeven, worden uiteenlopende historische teksten met een autobiografisch karakter uitgegeven. Zo verschenen onder meer het zeventiende eeuwse aantekeningenboek van de boer Dirck Jansz, het levensverhaal van de 'Bredaasche heldinne' Maria van Antwerpen (1751) en het achttiende eeuwse brievendagboek van Magdalena van Schinne. Ook de autobiografie van de patriot Gerrit Paape (1752-1803), *Mijne vrolijke wijsgeerte in mijne ballingschap* (1792), heeft een plaats in deze reeks gekregen. Hoewel de serie *Egodocumenten* werken van een heel divers karakter bevat, hebben de geschriften met elkaar gemeen dat ze een eigen kijk op de historische werkelijkheid bieden en als bron voor de mentaliteitsgeschiedenis kunnen fungeren.

In *Mijne vrolijke wijsgeerte in mijne ballingschap* doet Paape verslag van zijn turbulente levensloop. Al op jonge leeftijd gaat hij werken in een Delftse aardewerkfabriek. Vanaf 1781 is hij enige jaren bediende van de 'Kamer van Charitaaten' (armenbedeling) in Delft. Na zijn vrijwillig ontslag in 1785 stort hij zich in de politiek. Daarnaast manifesteert hij zich als schrijver. Aanvankelijk produceert hij hoofdzakelijk stichtelijke poëzie, maar later dienen zijn toneelstukken, romans, satirische vertellingen en journalistieke bijdragen vooral om zijn radicale patriottische ideeën uit te dragen. Na de Pruisische interventie van 1787, die een tijdelijk einde van de patriottische revolutie betekent, moet Paape zich uit de voeten maken. Hij gaat eerst naar Antwerpen, later naar Brussel en tenslotte vestigt hij zich met zijn vrouw en zoon in het Franse Duinkerken, een toevluchtsoord voor Nederlandse patriotten. Ook

tijdens zijn ballingschap, die tot 1795 zal duren, schrijft hij veel. In de loop van zijn autobiografie komen een groot aantal titels van zijn oeuvre aan de orde, zodat zijn levensgeschiedenis tegelijkertijd de vorm van een schrijversportret aanneemt.

Behalve een levensgeschiedenis en een bibliografische inventarisatie biedt Paape ook een inleiding op zijn eigen levensfilosofie. Zijn vrolijke wijsgeerte bestaat er voornamelijk in om goedgemutst en met enig relativiseringsvermogen het leven tegevoet te treden. Een ware wijsgeer is volgens hem iemand 'die wel denkt en wel leeft'. Zo'n wijsgeer gaat niet af op vooroordelen en leerstellingen van anderen, noch schikt hij zich naar de wil van hoger geplaatste personen. Hij vaart daarentegen op zijn eigen verstand. Heerszucht, geweld en dweepzucht behoren tot zijn ergste vijanden. De vrolijke wijsbegeerte van Paape staat, blijkens de vele onderhuidse verwijzingen naar de politieke actualiteit, vooral in dienst van zijn patriottische ideeën. Van een wijsgerig systeem is hier dan ook geen sprake.

In een vlot geschreven inleiding behandelt Peter Altena verschillende aspecten rondom deze tekst. Hij gaat in op het genre van de autobiografie, op het leven van Gerrit Paape, diens 'wijsgeerte', de politieke actualiteit, de uitgevers en op de receptie van het werk. Met name het gedeelte over de patriottische uitgevers De Leeuw en Krap geeft interessante informatie, want naar de precieze rol van uitgevers en boekverkopers bij de totstandkoming van tekstuutgaven is tot op heden weinig onderzoek gedaan. Ook de paragraaf over het genre van de tekst is verhelderend. Paape vertelt zijn levensverhaal in de vorm van dertien brieven. Altena laat zien dat deze compositie niet alleen de illusie van authenticiteit vergroot, maar ook aansluit bij de destijds populaire brievenromans van bijvoorbeeld Richardson, Goethe en Wolff en Deken.

Veel diepgang heeft Paapes wijsbegeerte – zoals gezegd – niet. Toch weet Altena deze op een hoger plan te tillen door een parallel te trekken met de stoïsche crisisfilosofie van de zestiende eeuwse humanist Justus Lipsius. In diens *De constantia in publicis malis* (1584) pleit deze voor innerlijke rust en affectbeheersing. In tijden van algemene verwarring en crisis kan een dergelijke levenshouding de mens troost verschaffen. Ook in Paapes tijd is sprake van maatschappelijke verwarring en ook Paape beoogt met zijn relativerende levenshouding een therapeutisch effect. Altena betoogt dat Paapes wijsbegeerte naast stoïsche elementen ook wat brokstukken Verlichting en sociale rancune bevat. Dat blijkt met name uit de anti-elitaire, anti-autoritaire en antiklerikale uitspraken die de schrijver tussen de regels door doet.

Alleen het satirische karakter van Paapes autobiografie blijft in de verder uitstekende inleiding onderbelicht. Paape staat bekend als een satiricus bij uitstek en ook in deze tekst bedient hij zich veelvuldig van de ironie als stijlmiddel. Een goed voorbeeld hiervan is de karaktertekening van Thomas van Dijk bijvoorbeeld, zijn 'leermeester' in de filosofie. Wanneer diens zontje in het water valt, besluit deze zijn pijp leeg te roken en met de 'uiterste bedaardheid' de situatie aan te zien. Ook wanneer zijn huis in brand staat, steekt hij in alle kalmte een pijp op. Bij een bezoekje aan

Paape toont Thomas eveneens zijn rustige levensinstelling. Pas bij het afscheid schiet hem de reden van zijn komst weer te binnen. Zijn vrouw is zojuist gestorven. Deze levenshouding, die Paape tot voorbeeld dient van zijn eigen vrolijke wijsgeerte, wordt gekarakteriseerd als een 'wijsgeerige verëeltheid' of 'eene beredeneerde zedelijke ongevoeligheid'. De persoon van Thomas wordt echter niet zonder ironie neergezet, hetgeen de indruk versterkt dat we ons van Paapes 'stoa' toch niet al te veel moeten voorstellen. Wie op zoek gaat naar een prikkelend filosofisch gedachtengoed in Paapes autobiografie komt bedrogen uit. Maar voor wie minder hoge verwachtingen koestert bieden de inleiding van Altena en *Mijne vrolijke wijsgeerte in mijne ballingschap* informatieve en vermakelijke lectuur.

Lotte Jensen

Catrien Santing, *Geneeskunde en humanisme, Een intellectuele biografie van Theodoricus Ulsenius (c.1460-1508)*, Rotterdam, Erasmus Publishing, 1992, 312 blz.

Catrien Santing beoogt met deze intellectuele biografie, die eerder als proefschrift verscheen, de humanistische geleerde Dirk van Ulsen, alias Theodoricus Ulsenius, aan de vergetelheid te ontrukken en zijn rechtmatige plaats in de geschiedenis te geven. Gelukkig echter blaast zij deze onbekende Fries niet op tot bovenmaatse afmetingen en deelt hem in onder de mindere goden van het tijdperk. Ondanks de goede omstandigheden waarin hij langdurig verkeerde en een aangeboren trendgevoeligheid, wist hij nooit werkelijk door te breken en was hij na zijn dood snel vergeten. Hij wordt echter uitgebreid vermeld in de bekende geleerdecatalogus van Johannes von Trithem (Trithemius), *Catalogus scriptorum ecclesiasticorum*. Een dergelijke vermelding rechtvaardigt op zich al een onderzoek. Bovendien behoorde Ulsenius tot de vriendenkring van de illustere abt van het klooster Sponheim. En zoals bekend heeft Trithemius langere tijd geestverwante grootheden als Agrippa von Nettesheim en Paracelsus onder zijn hoede gehad.

Santings proefschrift is ongetwijfeld een degelijk historisch werk waarvoor zij veel archiefonderzoek heeft gedaan. Zij moet vele uren in de Bayerische Staatsbibliothek in München hebben doorgebracht, waar de beroemde bibliotheek van de Neurenbergse humanist Hartmann Schedel berust. Door diens afschriften is veel van Ulsenius' werk bewaard gebleven. Aan het einde van de vijftiende eeuw was Ulsenius stadsmedicus in Neurenberg en speelde hij in de kring van de Duitse humanisten een zekere rol. Bij het schetsen van het humanistische milieu in de eerste hoofdstukken van haar boek verliest Santing zich nogal eens in wat overbodige feiten en feitjes, maar naarmate Ulsenius en zijn onmiddellijke omgeving duidelijker in beeld komen wint het boek aan kracht.

Ulsenius is allereerst een typische representant van het contemporaine galenisme. De geneesheer die naar verhouding tot theologen en rechtsgeleerden minder aanzien

genoot, kon zich beroepen op Galenus' *Quod optimus medicus idem sit et philosophus*. Ulsenius stelt hoge, ethische eisen aan de uitoefening van zijn ambt, in een overwegend neoplatoons-stoïcijnse trant. Hij verzet zich overigens met kracht tegen de opkomende empirische richting in de geneeskunde. Santing toont grote belangstelling voor de humanistenpoëzie die als een rode draad door het boek loopt en weet goed duidelijk te maken waarom de humanistische geleerde poëzie, theologie, filosofie en geneeskunde op één lijn stelde. Zij stelt dat Ulsenius niet pas in het heersende beeld van de vrome Nederlandse humanist, maar hij is veeleer een humanist naar Italiaans model en waarschijnlijk beslissend beïnvloed door de neoplatonist Marsilio Ficino. Astrologie, magie en astromedische denkbeelden worden verenigd in het Florentijnse neoplatonisme. Overigens moet men de latere Ficino van de *Theologia platonica* waaraan Ulsenius zijn ethiek zou ontleen, niet te sterk contrasteren met vrome humanisten. Ook hij blijft in de eerste plaats christen.

Verder verzuimt Santing te vermelden dat het ineenvloeden van al deze stromingen in de platoonse Academie niet mogelijk zou zijn geweest zonder de geschriften van de laat-antieke neoplatonisten. Ficino vertaalde Plotinus en gedeeltelijk de boeken van diens leerlingen. Hij beschouwde Plotinus als dé exegeet van Plato. Helaas wordt zelfs de naam van Plotinus niet eenmaal genoemd. Santing besteedt uitgebreid aandacht aan Ulsenius' oorspronkelijke astro-medische denkbeelden die men maar zelden bij Noord-Europese humanisten aantreft. Het is daarbij interessant dat Ulsenius de eerste geweest is die in Duitsland een geschrift over de syfilisepidemie publiceerde. Deze werd door hem in verband gebracht met de gevreesde conjunctie van Jupiter en Saturnus van 25 november 1484 in het teken Schorpioen. Voordat telescopen de ontdekking van Uranus, Neptunus en Pluto mogelijk maakten, waren deze planeten de langzaamst bewegende uit ons zonnestelsel en aan hun zeldzame conjunctie in dit teken werd daarom een belangrijke betekenis toegekend. Saturnus is in de oude astrologie van nature een malefic en de andere kwaadaardige planeet Mars heerst over het teken Schorpioen. Daarom werd deze conjunctie van Jupiter en Saturnus als zeer schadelijk gezien voor het wereldgebeuren in het algemeen en voor personen met bepaalde constellaties in de geboortehoroscoop in het bijzonder. Omdat Ulsenius het woord 'congressus' gebruikt, maakt Santing uit zijn astromedische gedicht over de syfilis op dat hier sprake moet zijn van een zogenaamde grote conjunctie van Venus en Mars met de bovengenoemde conjunctie van Jupiter en Saturnus (p. 179). Helaas slaat Santing hier de plank mis. Dit blijkt uit de hemelkaart van de bewuste datum. Venus staat daar in Schorpioen tegenover haar eigen teken Stier - waar zij zich hoogst ongemakkelijk voelt - en loopt vanuit geocentrisch gezichtspunt terug (retrograde), wat negatief werd geïnterpreteerd. Venus bevindt zich echter op een afstand van meer dan zeventien graden van Jupiter en Saturnus en staat daarmee dus niet in conjunctie. Ulsenius vroeg Durer een illustratie te maken bij zijn astromedische gedicht. Hierop staat een afbeelding van de dierenriem waarin een ster in het